

fordulójának alkalmából helyezték el. Könyvnapok táján, mint a hajdani kezdeményezőé, fölmerül neve; az IGE történetét visszapergető vitairatok is meg-megidézik, különben azonban 1956 májusa óta, majd 25 éve éppen olyan csönd veszi körül életművét, mint hamvait a rákoskeresztúri temetőben. Műveinek kiadásával adósai vagyunk.

DEMÉNY JÁNOS

Egy Bartók-kutató műhelyéből

VI.

ADY ENDRE — 1982

„Minden idők legnagyobb költője” — mondotta róla Bartók.*

Az elmúlt esztendőre pedig (Kodály-év volt!) büszke lehet az Ady-kutatás is. Ekkor jelent meg az Ady Endre Összes Prózai Műveinek (az AEÖPM-nek) utolsó, XI. kötete; ezzel Ady publicisztikáját — szöveget, kommentárt — immár több mint hatezer (!) oldal terjedelmében adták ki huszonhét év nehéz, kezdetben sok buktatóval is leskelődő időszaka után. És ekkor, 1982-ben, jelent meg az *Intés az Őrzőkhöz* címmel kiadott monumentális Ady-életműelemzés, egy nagy áttekintés és számvetés újabb két hatalmas kötete, az első világháború éveiben elnémult-elnémított Ady megrázó költészetének, *A halottak élén* kötetnek, és az azt követő, *Az utolsó hajók* címen megjelent „hagyatéki” anyagnak minuciózus, egyben grandiózus értékelése.

Mind a két vállalkozás Király István nevéhez fűződik.

A Földessy Gyula kezdeményezte, 1955-ben indult prózai (publicisztikai) sorozatot az érdekes Ady-kutatóval 1964-től együtt, majd annak magas korban történt elhunya után, 1968-tól egyedül szerkesztette, természetesen egy fáradhatatlan, lelkes munkacsoport: Vezér Erzsébet, Varga József, Láng József, Kispéter András és Koczkás Sándor közreműködésével.

A nagy életrajz hetvenes évek elején megjelent első két kötete 1905-től 1912-ig követi a költő kibontakozását, a Magvető „Elvek és Utak” ismert sorozatában látott napvilágot (nem sokkal később második kiadásban is). Az új kiadvány a Szépirodalmi Kiadónál — szintén két testes, de nagyobb formátumban — a poéta világának 1914-től 1919-ig tartó rejtélyes, izzó, félelmetes panorámáját tárja fel. Az apokaliptikus Ady kevésbé ismert, nehezebben megközelíthető, értő analízisre inkább rászoruló világát. És közben Ady életének idevágó fontos epizódjairól is briliáns elemzéseket olvashatunk, hiszen valójában életművel dokumentált életrajzról van szó.

Ez a költészet évszázadunk emberi méltóságának halálos veszélyei közepette döbbenetes

* Az Ady—Bartók kapcsolat elemzésére, részleteire most nem térhetek ki. Aki ezt mélyebben foglalkoztat, azoknak a következő két tanulmányra hívom fel a figyelmét:

1. Demény János: *Bartók Béla találkozása Ady Endrével*. Irodalomtörténet 1977/4, 967—988.

2. Denijs Dille: *Bartók et Ady* [francia nyelvű tanulmány a fontosabb idézetek magyar alapszövegének közzétételével] *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 1981 (No. 23) 125—133.

Ez utóbbi tanulmányban idézi Dille azt a visszaemlékezést, amely szerint *Az ágyam hivogat* megzenésítésével foglalkozó Bartók ezt mondta volna: „Minden idők legnagyobb költője tud csak ilyet írni.” (128. l.)

hazai jeladás. Ady a magyar szellemi élet világméretű demiurgosza, egy biblikus erejű magyarságtudat vallója, ma is aktuális, modern. Megkerülhetetlen idióma, valóban korszerű világ. Ezért felelősséggel mondjuk, aki *A halottak élén* kötettel nem tudott megbarátkozni, magyarként — a jövőre kitekintéssel — hiába élt.

Mindez a Bartók-jelenség fényében fokozottabban érzékelhető.

Bartók és Ady életművének affinitása nagy, és ez ma világosabb, mint bármikor. Ady teljes modern poétai hagyatéka, 1905 és 1919 közt, amikor világgép-alakító erővel a Duna völgyében kibontakozott, különösképpen érdekli a Bartók-kutatót. Ady alkotói világa mint mesés szépségű, vadregényes térkép teríthető ki Bartók életműve mögé. Pontosán az 1905-től 1919-ig tartó *első* fele mögé, amikor ez a két művészóriás ugyanazon csillagkép alatt „rohant a forradalomba”: tört az emberség szent lázadásának huszadik századbeli, mindmáig túl nem szárnyalható, sokszínű, érzékeny, drámai ábrázolására poézisben, zenében. Bartók — tudjuk — negyed évszázaddal élte túl Adyt, ezekről az évekről nem beszélhetünk. Ámde: Adynál, Bartóknál az 1905-től 1912-ig terjedő idő egyformán káprázatos tűzijátéka a modern ember boldogságvágyának, 1914-től 1919-ig pedig véres panorámákban felszakadt egyforma pokol.

Ady és Bartók életútjának ezt a párhuzamát sokáig csak sejtettük, általánosságban tudtuk, érzékeltük, mert különösebb dokumentálható anyag nem volt. Bartók az öt Ady-dal muzsikusa volt. A *Három őszi könnycsepp*, *Az őszi láрма*, *Az ágyam hívogat*, *az Egyedül a tengerrel*, a *Nem mehetek hozzád* szomorú poétája 1916 kora tavaszán.

Az ötvenes évek derekán került elő az a Belényesre címzett levél, amelyben Bartók *Az Illés szekerén* kötet kilenc versére hívja fel román barátja figyelmét, élükön a *Magyar jakobinus dala* internacionalista magyar eszmevilágával. A további nyolc: a *Magyar fa sorsa*, a *Mért is tettem?*, a *Téli Magyarország*, a *magyar vigasság*, a *Nekünk Mohács kell*, a *grófi szérűn*, az *Akit én csókolok* és a *Májusi zápor után* című vers. A levél 1912 elején kelt, és noha e verseket Bartók nem zenésítette meg, rokonszenve szenvedélyes jelét mutatta fel a forradalmas magyar világgépet kifejező Ady-poézis iránt. Itt már/még nem az öt Ady-dal 1916-os szomorú zeneköltőjével állunk szemben. A *teljes* Ady-kép bukkant elő: az Ady fölszánt poeta ceruzáját érdeklő, a szerelem mellett másik faktor, a „politika” vált fontos tényezővé, dokumentálható jelenséggé.

Ez fontos lépés volt előrefelé.

Az Ady világgépében élő igazi Bartók azonban csak a hetvenes évek elején tárult fel a Bartók-kutatás előtt.

A könyvtárában fellelhető első öt *modern* Ady-verskötetet — mint kiderült — Bartók ceruzaszántó figyelemmel olvasta; jelzéseivel, különböző színű aláhúzásokkal, esetenként egyegy megjegyzéssel látta el. *Az Új versek*, a *Vér és arany*, *Az Illés szekerén*, a *Szeretném, ha szeretnének* és *A Minden-Titkok versei* című kötetek összesen közel félezer verséből Bartók több mint százat (a versek mintegy negyedét) glosszálta. Ezeket tehát kimutathatólag ismerte, többé-kevésbé árnyalhatólag értékelte.

Az öt megzenésített és levélben említett kilenc verssel együtt pontosan 132 versről van szó.

Ez már — hogy úgy mondjuk — lehetővé tesz egy Ady gondolatrendszerének koordinátaín megszólaló Bartók-fikciót is.

Káprázatos perspektíva.

De tovább is léphetünk. A 132 vers ugyanis 1910. december 16-ig határolt anyagot jelent. Ekkor került napvilágra az öt első modern Ady-kötetből az utolsó, *A Minden-Titkok versei*. (A késői öt megzenésítés is Ady korai verseiből való.)

Lépünk tehát tovább: Bartók ismeretköre feltehetőleg ennél jóval szélesebb rádiuszú volt. Annak ellenére, hogy *A menekülő Élet* hiányzik a könyvtárából. Annak ellenére, hogy *A Magunk szerelme* és a *Ki látott engem?* megvan, csak jelöletlenül. Hiszen egy verskötet el is kallódhatott. A meglévő, de glosszátlan köteteket pedig utólag — a glosszáttakkal együtt — gondosan bekötötte, értékelésének biztos jeleként.

Bővítük a kört, most már kifinomultabb eszközökkel. Az Ady-versek egymásba átjátszó tematikus rendjére gondolok.

Ezt a tematikus rendet, motivikus migrációt, az Ady-költészet belső dantei szerkezetét Földessy kezdte elemezni; felismerte, hogy Ady bizonyos verscsoportjai egy asszociáció-rendszer körein rokoníthatók. Ennek a rendszernek praktikus kézikönyvét is megírta, idevágó kommentárjai *Ady Minden Titkai* címmel első ízben 1949-ben jelentek meg. Segítségével — általában ilyen elv alkalmazásával — Bartók érdeklődési körébe glosszálatlan verseket is belevonhatunk. A meglevő és glosszált kötetek jelöléseiben — ellenpróbaként — kibontakozik már bizonyos összefüggő kép. Így a nem jelölt vagy hiányzó kötetek világába is átmerészkedünk. Az asszociáció-rendszer alkalmazásával felidézhetjük *A halottak élén*, *Az utolsó hajók* egyes verseinek Bartók gondolatvilágával rokon hangulatát.

Kodályt egész életében végigkísérte — kompozícióiban is — az Ady-hatás, ennek ékes jelei a *Fölszállott a páva* kóruszenéje (1937), majd az ugyanezre a témára írt zenekari variációk (1939).

Ezek a művek megrendítő történelmi aktualitással szólalnak meg. Ady költészete életének — mondhatjuk — utolsó órájáig foglalkoztatta Kodályt, íróasztalán hagyta *Az Isten harsonája* elképzelt ritmuspróbáinak nyomát.

Bartóknál is találunk ilyen, már-már megzenésítés előtt álló, bár mindössze néhány sor kiemelésével, marginális vonalhúzással jelölt költeményt. Csak éppen ellenkezőleg, ez még életútja elején áll. A *Vér és arany* — 1907 karácsonyán megjelent kötet — Bartók életének első kötete; megismerte 1908 tavaszán; Kodály hozta, „*barátom (az egyetlen emberem)*” ki lehetett volna más?

E kötetből *A Holnap elébe* (az utolsó ciklus névadó verse) ez a markánsan jelölt vers. Érdemes teljes terjedelmében olvasni, hogy jobban érzékelhesük Bartók kiemeléseinek nyomát. (Az első két strófát marginális vonal erősíti, ezt a jelzést sem hanyagolhattuk el.)

„Állj meg!” Ordít utánam az éjben
Cafra sereggel a Tegnap.
„Állj meg!” És én megyek, megyek.

„Állj meg!” Vágok a sűrű bozótnak,
Holdnak, pokolnak, fellegeknek
És egyedül és egyedül.

Vár, vár: futok a Holnap elébe.
Apám, anyám, papok és bárdok,
Nem kellett, nem kellett.

Ősök, árnyak, tegnapi legények,
Testvéreim vérben és kupában:
Undok Tegnap, maradjatok.

Mejyek a bús, nagyszerű Sötétnek.
„Állj meg!” Nem. *Előttem a Holnap,*
Engem vár, engem, rohanok.

A motívumbújócskák rendje ezúttal későbbi időket idéz.

Földessy szerint Adynak erre a versére „tragikusan-furcsán felelnek vissza... az első világháború alatt írt *Ember az embertelenségben* [1916], *Véresre zúzott homlokkal* [1917], *Tegnap tegnap siratása* [1914], *Tegnapba élni belé* [1916] versei”. (Az utolsó kivételével *A halottak élén* kötet darabjai.)

Tehát egy asszociáció-rendszer szélesebb körén futó gondolatok, amelyek a jelölt, dokumentált korai vershez, Bartók Adyével kimutathatólag közös gondolatvilágához rokoníthatók, annak felelnek vissza „furcsán-tragikusan”.

Az Intés az őrzőkhöz gondolatvilágához.

Bartók és Ady. Mindketten a „hóhér Idő”-ben éltek, amikor „Embernek lenni szégyen és csúf” volt. Amikor „Ékes magyarnak soha szebbet! Száz menny és pokol sem adhatott.” Amikor ez volt a tét: „A Mában élni a Jövőért. | Az Újnak tenni hitet...”

Ady versvilága — íme — mint eligazító mappa teríthető ki Bartók kompozíciói: elégiái és groteszkjei, halottas énekei és duhaj táncai mögé.

Az első világháború éveivel felszakadt, azóta egyre csak prolongált, folytonos világkrízis gyötrődő emberének gondolataihoz — íme — ez a magyar génusz hozzájárulása, létének vigaszához költészetben, zenében. Amely ma már — hála egy nemzedék kemény kutatómunkájának és interpretáló bravúrjának — szinte teljes szövegekönyvével mindnyájunk közös kincsévé vált.

Ez az örvendetes körülmény — és immár 1983-at írunk — felbátorít arra, hogy egész elemfuttatásomat végezetül egy nagyon személyes gesztussal zárjam, kérem, bocsássák meg ezt nekem: a Bartók-kutatás nevében, ha van erre csekélyke jogcímem, mélyen meghajolok az Ady-kutatás szép teljesítményei előtt!

